

زبان قرآن و مسائل آن

دکتر محمدباقر سعیدی روشن

زمستان ۱۴۰۰

فهرست اجمالی

۱	مقدمه ویراست دوم
۳	مقدمه
۷	فصل اول: کلیات و مفاهیم زبان، زبان دین و زبان قرآن
۳۱	فصل دوم: زبان دین و دیدگاه‌های سنتی غرب
۴۵	فصل سوم: پوزیتیویسم و بی‌معنایی زبان دین
۶۵	فصل چهارم: تحلیل زبانی و کارکردگرایی زبان دینی
۸۳	فصل پنجم: نمادگرایی در زبان دینی
۱۰۱	فصل ششم: واقع‌گرایی و شناختاری بودن زبان دین
۱۱۹	فصل هفتم: تمایز مبانی و زمینه‌های فکری اسلام و آیین یهودی - مسیحی
۱۵۷	فصل هشتم: زبان قرآن در ساحت مفردات
۱۷۷	فصل نهم: منطق و زبان گفتمان قرآن (زبان عرفی فراعرفی)
۲۰۳	فصل دهم: زبان قرآن و نقش معرفت‌بخشی و انگیزشی
۲۳۱	فصل یازدهم: توجیه معرفت‌بخشی مفاهیم قرآن
۲۵۳	فصل دوازدهم: زبان قرآن حیرت‌آفرین یا فیصله‌بخش؟
۲۸۳	فصل سیزدهم: زبان چندبعدی قرآن
۳۱۷	فصل چهاردهم: قرآن، نزول تاریخی، حضور فراتاریخی (زبان فراعصری قرآن)
۳۳۹	منابع و مأخذ
۳۵۹	نمایه‌ها

فهرست تفصیلی

۱	مقدمه ویراست دوم
۳	مقدمه
۵	هدف
۵	نتایج
۶	نوآوری
۷	فصل اول: کلیات و مفاهیم زبان، زبان دین و زبان قرآن
۷	۱. مفهوم زبان
۸	۲. کاربرد واژه در قرآن
۹	۳. ارتباط لفظ و معنا
۱۰	۴. سطوح گوناگون در زبان گفتاری
۱۰	۱-۴. سطح نظام آوایی
۱۰	۲-۴. سطح نظام دستوری
۱۱	۳-۴. سطح نظام معنایی
۱۲	۵. تقسیمات زبان
۱۲	۱-۵. زبان اخباری و انشائی
۱۳	۲-۵. زبان حقیقی و زبان مجازی
۱۴	۳-۵. زبان نمادین و غیر نمادین
۱۶	۶. موقعیت‌های معنایی و زبان‌های مختلف
۱۷	۷. زبان و واقعیت
۱۸	۸. زبان، جهان‌بینی و نظام ارزشی
۱۹	۹. فلسفه زبان
۲۱	۱۰. زبان دین

۲۲	زمینه‌ها و ضرورت‌ها
۲۳	۱۱. زبان قرآن
۲۳	۱-۱۱. ضرورت و اهمیت
۲۵	۲-۱۱. زبان دین و زبان قرآن خاستگاه‌های مشترک و متمایز
۲۶	۳-۱۱. مسائل اساسی زبان قرآن
۲۷	○ خلاصه و مرور
۲۸	○ خودآزمایی معلومات
۲۹	○ پژوهش و اندیشه
۲۹	○ منابعی برای مطالعه و دانش‌افزایی
۳۱	فصل دوم: زبان دین و دیدگاه‌های سنتی غرب
۳۱	۱. پیش‌زمینه‌های طرح زبان دین
۳۱	۱-۱. الهیات و زبان متون دینی
۳۳	۲-۱. تفسیر متون دینی
۳۴	۲. نظریه‌های زبان دین در حوزه تفکر یهود
۳۶	۳. نظریه‌های زبان دین در قلمرو دیانت مسیح علی‌السلام
۴۰	۴. برآورد کلی دیدگاه‌های سنتی در زبان دین
۴۱	○ خلاصه و مرور
۴۳	○ خودآزمایی معلومات
۴۳	○ پژوهش و اندیشه
۴۳	○ منابعی برای مطالعه و دانش‌افزایی
۴۵	فصل سوم: پوزیتیویسم و بی‌معنایی زبان دین
۴۵	مقدمه
۴۵	۱. عصر جدید
۴۶	۲. برخی زمینه‌های پیدایش عصر جدید
۴۷	۳. مؤلفه‌های فکری عصر جدید
۴۷	۳-۱. تعمیم روش معرفتی تجربی
۴۹	۳-۲. ذهن‌گرایی کانت
۵۱	۴. رویکرد پوزیتیویستی و بی‌معنایی زبان دین
۵۴	۵. معیارهای معناداری از دیدگاه پوزیتیویست‌ها
۵۴	۵-۱. تحقیق‌پذیری
۵۶	۵-۲. تأیید‌پذیری تجربی
۵۷	۵-۳. ابطال‌پذیری

۵۸	۶ ارزیابی و نقد
۶۰	○ خلاصه و مرور
۶۲	○ خودآزمایی معلومات
۶۲	○ پژوهش و اندیشه
۶۲	○ منابعی برای مطالعه و دانش افزایی
۶۵	فصل چهارم: تحلیل زبانی و کارکردگرایی زبان دینی
۶۵	۱. پیش زمینه های نظریه کارکردگرایی در زبان دین
۶۷	۲. بازی های زبانی ویتگنشتاین متأخر
۶۷	الف) کارکردهای مختلف زبان
۶۷	ب) معنای زبان در پرتو کاربرد
۶۸	ج) صورتهای مختلف زندگی
۶۸	د) فهم هر زبان با شرکت در حیات آن
۶۹	۳. لوازم دیدگاه زبان های مختلف
۶۹	یک) نفی معیار مشترک و فراگیر
۷۰	دو) ایمان گرایی و نفی عقلانیت
۷۲	۴. زبان انشائی - اخلاقی
۷۴	۵. زبان تحریکی دین
۷۴	۶. کارکردهای فردی و اجتماعی دین
۷۵	۷. نقد کارکردگرایی
۷۵	یک) کارکردگرایی با کدام مبنا؟
۷۵	دو) غفلت از گوهر اصلی زبان
۷۶	سه) داوری بر ضد داوری
۷۶	چهار) ابهام در مفهوم صورتهای زندگی
۷۷	پنج) نبود راهبرد جامع به زبان دین
۷۷	شش) نفی درک وجدانی
۷۸	هفت) درک نادرست از ساختار زبان دینی
۷۸	○ خلاصه و مرور
۸۰	○ خودآزمایی معلومات
۸۰	○ پژوهش و اندیشه
۸۱	○ منابعی برای مطالعه و دانش افزایی
۸۳	فصل پنجم: نمادگرایی در زبان دینی
۸۳	مقدمه

۸۴		۱. مفهوم نماد
۸۵		۲. پیش‌زمینه‌های نمادانگاری زبان دین
۸۷		۳. دیدگاه‌ها و تقریرها از نمادانگاری زبان دین
۸۷		۳-۱. مجازی، کنایی و تمثیلی
۸۸		۳-۲. مفاهیم دین با زبان تصویری
۸۹		۳-۳. مجاز تحویل‌ناپذیر
۹۰		۳-۴. نماد ذهن‌گرا
۹۲		۴. عوامل طرح زبان نمادین در دین
۹۲		۴-۱. تعالی الهیات
۹۲		۴-۲. نارسایی زبان انسان برای تعبیر از حقایق دینی
۹۲		۴-۳. پرهیز از تشبیه‌گرایی
۹۳		۴-۴. دین برای حیرت‌افکنی
۹۴		۵. ارزیابی و تحلیل
۹۶		○ خلاصه و مرور
۹۸		○ خودآزمایی معلومات
۹۹		○ پژوهش و اندیشه
۹۹		○ منابعی برای مطالعه و دانش‌افزایی
۱۰۱		فصل ششم: واقع‌گرایی و شناختاری بودن زبان دین
۱۰۱		مقدمه
۱۰۲		۱. مبانی نظریه واقع‌گرایی
۱۰۲		۱-۱. اذعان به وجود واقعیت عینی (در حوزه هستی و دین)
۱۰۴		۱-۲. وسعت قلمرو واقعیت (واقعیت وسیع‌تر از مُدَرک ما)
۱۰۴		۱-۳. امکان شناخت واقع
۱۰۵		۱-۴. واقع‌گرایی انتقادی
۱۰۵		۲. دلایل واقع‌گرایی
۱۰۵		۲-۱. حکایتگری ماهیت علم
۱۰۶		۲-۲. مسلمات جامعه علمی
۱۰۷		۲-۳. امتناع دو نظریه متناقض
۱۰۷		۲-۴. فهم‌پذیری، معیار شناخت واقع
۱۰۷		۲-۵. تصویر واقعیت، ویژگی اصلی زبان
۱۰۸		۳. تقریرهای گوناگون از واقع‌گرایی
۱۰۸		۳-۱. احیای نظریه حمل تمثیلی
۱۱۰		۳-۲. معیار فراگیرتر برای آزمون واقعیت دین

۱۱۱	۳-۳. تحقیق‌پذیری اخروی
۱۱۲	۴. نقد و بررسی
۱۱۴	○ خلاصه و مرور
۱۱۶	○ خودآزمایی معلومات
۱۱۷	○ پژوهش و اندیشه
۱۱۷	○ منابعی برای مطالعه و دانش‌افزایی
۱۱۹	فصل هفتم: تمایز مبانی و زمینه‌های فکری اسلام و آیین یهودی - مسیحی
۱۱۹	۱. زمینه‌ها و مبانی دینی غرب
۱۱۹	۱-۱. دست‌نوشته‌های بشری جانشین وحی آسمانی
۱۲۰	۲-۱. نارسایی مفاهیم دینی برخاسته از متون بشری
۱۲۰	۱-۲-۱. خدای تجسمی
۱۲۱	۲-۲-۱. پیامبری نامقدس
۱۲۲	۳-۲-۱. وحی در هاله ابهام
۱۲۴	۴-۲-۱. اعجاز یا هر کار شگفت
۱۲۶	۵-۲-۱. آلوده‌تباری انسان
۱۲۷	۶-۲-۱. ممنوعیت شناخت حقیقت
۱۲۷	۳-۱. تعطیل عقل
۱۲۸	۴-۱. تحدید علم
۱۲۸	۵-۱. ناسازگاری‌های درونی متون مقدس
۱۲۹	۲. واکنش‌های دوران جدید
۱۲۹	۱-۲. انفصال و رویارویی علم و دین
۱۳۰	۲-۲. تعمیم تجربه‌گرایی
۱۳۰	۳-۲. استنتاجات متافیزیکی
۱۳۰	۴-۲. نهضت اصلاح دینی
۱۳۱	۵-۲. فلسفه‌های گوناگون
۱۳۱	۶-۲. رهاوردها و نتایج
۱۳۴	۳. زمینه‌های دینی - فکری جهان اسلام
۱۳۴	۱-۳. قرآن، وحی صیانت‌شده خدا
۱۳۷	۲-۳. محتوای قرآن
۱۴۷	۴. آثار فکری، فرهنگی
۱۴۷	۱-۴. سازگاری علم و دین
۱۴۸	۲-۴. خدای قیوم
۱۴۹	۳-۴. کمال شریعت

۱۵۱	۴-۴. خردنیادی و نگرش جامع به هستی
۱۵۲	○ خلاصه و مرور
۱۵۵	○ خودآزمایی معلومات
۱۵۶	○ پژوهش و اندیشه
۱۵۶	○ منابعی برای مطالعه و دانش افزایی
۱۵۷	فصل هشتم: زبان قرآن در ساحت مفردات
۱۵۷	 مقدمه
۱۵۸	۱. مفهوم حقیقت
۱۵۸	۲. مفاد وضع
۱۶۶	۳. بافت سخن و معنا در مقام کاربرد
۱۶۷	۴. فرهنگ و ساختار قرآن
۱۶۸	۵. تحول معانی الفاظ در اثر دگرگونی نظریه‌ها؟
۱۷۲	۶. گروه‌بندی واژگان قرآنی
۱۷۳	۷. راهکار شناخت واژگان قرآنی
۱۷۴	○ خلاصه و مرور
۱۷۵	○ خودآزمایی معلومات
۱۷۵	○ پژوهش و اندیشه
۱۷۵	○ منابعی برای مطالعه و دانش افزایی
۱۷۷	فصل نهم: منطق و زبان گفتمان قرآن (زبان عرفی فراعرفی)
۱۷۷	 مقدمه
۱۷۸	۱. مفاهیم مقدماتی
۱۷۸	۱-۱. استخدام الفاظ برای تفهیم و تفاهم
۱۷۸	۲-۱. زبان آمیزه‌ای از محتوا و ساختار
۱۷۸	۳-۱. عرف عام و عرف خاص
۱۷۹	۴-۱. زبان، معنای پایه و معنای کاربردی
۱۷۹	۲. روش شناسایی منطق گفتار قرآن
۱۸۱	۳. دیدگاه‌ها در زبان قرآن
۱۸۱	۱-۳. عرف عام
۱۸۴	۲-۳. زبان ترکیبی
۱۸۵	۳-۳. عرف خاص
۱۸۶	۴-۴. زبان عرفی فراعرفی
۱۸۶	یک) زبان اعجازی قرآن

۱۸۷	 (دو) انتفاع همگانی در زبان بینشی
۱۸۸	 سه) نظام‌های ارزشی توحیدی
۱۸۹	 چهار) سبک قرآن
۱۹۰	 پنج) زبان ظاهر و باطن
۱۹۱	 شش) زبان و فرهنگ قرآن و زبان و فرهنگ پیش از قرآن
۱۹۲	 هفت) زبان قرآن، معانی و مقاصد آن
۱۹۵	 هشت) زبان قرآن، دو نقش توأمان توصیفی توصیه‌ای
۱۹۶	 نه) زبان زنده و فراعصری
۱۹۷	 ○ خلاصه و مرور
۲۰۲	 ○ خودآزمایی معلومات
۲۰۲	 ○ پژوهش و اندیشه
۲۰۲	 ○ منابعی برای مطالعه و دانش‌افزایی
۲۰۳	 فصل دهم: زبان قرآن و نقش معرفت‌بخشی و انگیزشی
۲۰۳	 مقدمه
۲۰۴	 ۱. هدف غایی و هدف واسطه‌ای
۲۰۴	 ۲. دین ترکیبی از گزاره‌ها و آموزه‌ها
۲۰۶	 ۳. رابطه دین و اخلاق؟
۲۰۸	 ۴. ارزیابی کلی جملات قرآن
۲۰۸	 ۴-۱. گزاره‌های قرآن، بیان واقعیت‌های نفس‌الامری
۲۱۰	 ۴-۲. آموزه‌های دینی قرآن و مصالح نفس‌الامری
۲۱۰	 ۵. ارتباط «باید» و «هست»
۲۱۳	 تحلیل کلی‌تر از بایدهای ارزشی
۲۱۵	 ۶. تصریح بر نقش دوگانه
۲۱۶	 ۷. اوصاف قرآن
۲۱۷	 ۸. نقش تلفیقی در دو گروه جمله‌ها
۲۱۸	 جمله‌های اخباری
۲۱۹	 جمله‌های انشائی
۲۲۲	 ۹. نگرش کارکردگرایانه به قصص قرآن
۲۲۴	 بررسی و نقد
۲۲۷	 ○ خلاصه و مرور
۲۲۹	 ○ خودآزمایی معلومات
۲۳۰	 ○ پژوهش و اندیشه
۲۳۰	 ○ منابعی برای مطالعه و دانش‌افزایی

۲۳۱	فصل یازدهم: توجیه معرفت بخشی مفاهیم قرآن
۲۳۱	مقدمه
۲۳۱	۱. مبانی نظری معرفت بخشی قرآن
۲۳۲	۱-۱. هستی شناختی فراگیر
۲۳۲	۱-۲. معرفت شناختی فراگیر
۲۳۵	۱-۳. مبنای زبان شناختی
۲۳۶	۲. روش تحقیق در مدعیات دینی
۲۳۸	۳. دلایل معرفت بخشی دعاوی دینی
۲۳۹	۱-۳. تحلیل عقلی معرفت بخشی گزاره های قرآن
۲۴۰	۳-۱-۱. تنزیه گرایی متکلمان جدید
۲۴۱	۳-۱-۲. تحدید دامنه مجاز گرایی در قرآن
۲۴۲	۳-۱-۳. تمایز مجاز ادبی و فلسفی
۲۴۲	۳-۲. فلسفه زبان تصویر واقعیت
۲۴۳	۳-۳. رویکرد عقل انگیزی قرآن
۲۴۴	۳-۴. استدلال ورزی قرآن
۲۴۷	۳-۵. قرآن و جهان بینی آیه محور
۲۴۸	۳-۶. قرآن و جهان بینی غیب و شهود
۲۴۹	۳-۷. معرفت بخشی آموزه های قرآن
۲۵۰	○ خلاصه و مرور
۲۵۲	○ خود آزمایی معلومات
۲۵۲	○ پژوهش و اندیشه
۲۵۲	○ منابعی برای مطالعه و دانش افزایی
۲۵۳	فصل دوازدهم: زبان قرآن حیرت آفرین یا فیصله بخش؟
۲۵۳	مقدمه
۲۵۴	۱. معما نگاری زبان قرآن
۲۶۰	۲. نقد و نظر
۲۶۵	۳. نظریه فیصله بخشی
۲۶۵	۳-۱. روش عقلا تفهیم معنا
۲۶۶	۳-۲. غرض یا نقض غرض
۲۶۶	۳-۳. دلیل وجدانی
۲۶۷	۳-۴. شواهد کتاب و سنت
۲۶۸	۴. نمونه ای از معارف و آموزه های گویای قرآن
۲۶۸	الف) توحید

۲۷۲	(ب) معاد و انسان
۲۷۳	(ج) نبوت
۲۷۴	(د) ارزش‌ها و آموزه‌های قرآنی
۲۷۶	۵. ویژگی‌های معارف قرآن
۲۷۶	الف) خردپذیری و خردپروری
۲۷۷	ب) هماهنگی با فطرت و سرشت مشترک انسان
۲۷۷	ج) واقع‌گرایی و اعتدال
۲۷۸	○ خلاصه و مرور
۲۸۱	○ خودآزمایی معلومات
۲۸۱	○ پژوهش و اندیشه
۲۸۱	○ منابعی برای مطالعه و دانش‌افزایی
۲۸۳	فصل سیزدهم: زبان چندبعدی قرآن
۲۸۳	مقدمه
۲۸۳	۱. ظاهرگرایی و زبان تک‌وجهی قرآن
۲۸۴	۱-۱. نگرش تک‌بعدی به زبان و معنا
۲۸۴	۱-۲. نفی مجاز
۲۸۶	۱-۳. توقف و پرهیز از تأویل (تفویض)
۲۸۷	۱-۴. پیوند با حدیث‌محوری
۲۸۸	۲. بررسی و نقد نظریه ظاهرگرایان
۲۸۹	۲-۱. اکتفا به نازل‌ترین سطح زبان
۲۸۹	۲-۲. غفلت از ساختار فرهنگی قرآن
۲۸۹	۲-۳. خلط معنا با مصداق
۲۸۹	۲-۴. نگرش محدود به منابع
۲۹۰	۲-۵. نادیده گرفتن مرجعیت محکمت
۲۹۲	۲-۶. دیدگاه اندیشمندان مسلمان
۲۹۴	۲-۷. نتایج نامقبول
۲۹۵	۳. تأویل‌گرایی و زبان گسترش‌پذیر قرآن
۲۹۵	۳-۱. باطنیان
۲۹۹	۳-۲. متصوفان
۳۰۲	۳-۳. طبیعت‌گرایان جدید و زبان تأویلی قرآن
۳۰۲	۳-۳-۱. راهبردهای پوزیتیویستی
۳۰۴	۳-۳-۲. تلاش در ناسوتی‌انگاشتن وحی
۳۰۶	۳-۳-۳. هرمنوتیک فلسفی و قرائت‌های متعدد

۳۰۷	۴. زبان قرآن، ماهیت چندوجهی، چندبعدی
۳۰۸	۴-۱. ماهیت چندوجهی زبان قرآن
۳۰۹	۴-۲. ماهیت چند سطحی زبان قرآن
۳۱۲	○ خلاصه و مرور
۳۱۵	○ خودآزمایی معلومات
۳۱۵	○ پژوهش و اندیشه
۳۱۵	○ منابعی برای مطالعه و دانش افزایی
۳۱۷	فصل چهاردهم: قرآن، نزول تاریخی، حضور فراتاریخی (زبان فراعصری قرآن)
۳۱۷	مقدمه
۳۱۹	۱. فرض‌های قابل تصور در مورد هویت عصری یا فراعصری قرآن
۳۲۰	۲. دیدگاه فراعصری قرآن
۳۲۲	۳. تاریخی‌نگری قرآن
۳۲۵	۴. نقد و نظر
۳۲۵	۴-۱. تاریخت حقیقت یا طبیعت؟
۳۲۶	۴-۲. اتکاء علم و معرفت بر مبادی لایتغیر
۳۲۷	۴-۳. آیا اندیشهٔ انسان به‌طور مطلق محکوم تاریخت است؟
۳۲۸	۴-۴. خروج موضوعی سخن خدا از اقتضائات عصری
۳۲۸	۴-۵. قرآن، متن الهی نه بشری
۳۲۹	۴-۶. آیا تاریخ را می‌توان بدون فلسفه تاریخ توجیه کرد؟
۳۳۱	۴-۷. مانایی قرآن و محدودیت‌ناپذیری مخاطبان آن
۳۳۴	۵. عوامل مؤثر در تاریخی‌نگری مفاهیم قرآن
۳۳۴	۵-۱. هرمنوتیک فلسفی
۳۳۴	۵-۲. روش معرفت‌شناختی تجربی و جهان‌بینی مادی
۳۳۵	۵-۳. ایدئولوژی لیبرالیستی
۳۳۵	۵-۴. انسان‌محوری
۳۳۶	نتیجه
۳۳۶	○ خلاصه و مرور
۳۳۸	○ خودآزمایی معلومات
۳۳۸	○ پژوهش و اندیشه
۳۳۸	○ منابعی برای مطالعه و دانش افزایی
۳۳۹	منابع و مآخذ
۳۵۹	نمایه‌ها

مقدمه

زبان دین امروز یکی از موضوعات مهم در فلسفه دین است که مسائل گوناگونی را دربرمیگیرد. برخی از این مسائل البته دیرینه و کهن است: شیوه پیامرسانی الهی به مردم آیا همان زبان عرف عقلاست یا عرف ویژه؟ دین تنها دارای زبان ظاهری و یکبعدی است یا آنکه در عین برخورداری از زبان ظاهری دارای زبان تأویل‌پذیر و چندبعدی است؟ این پرسش‌ها نمونه پرسش‌های سنتی است که به حسب نیاز تفسیر متون دینی از دیرباز مطرح بوده است. اما برخی دیگر از این مسائل کاملاً جدید است یا دیدگاه‌هایی نویافته است. معنا و معناداری گزاره‌ها و آموزه‌های دین، بررسی نقش و کارکرد زبان دین از منظر انگیزشی و واقع‌گرایی، حیرت‌آفرینی یا فیصله‌بخشی زبان دین، تأثیرپذیری یا تأثیرناپذیری زبان دین از فرهنگ و زبان عصر، نیز در این راستا قابل ارزیابی است. این سنخ مسائل که اضلاع تازه‌ای در قلمرو زبان دین و نقطه ثقل مطالعات فیلسوفان دین و متألهان است، امروز در تطبیق با قرآن کریم نیز مطرح و نیازمند تحلیل جدی است. تعیین موضع در مسائل یاد شده مبنای تفسیر و هرمنوتیک خاص قرآن را رقم می‌زند و تأثیر راهبردی در تفسیر قرآن دارد.

نویسنده وقتی سال‌ها پیش موضوع زبان قرآن را به پژوهش گذاشت که این موضوع در محافل آموزشی ما چندان شناخته نبود. اما امروز این موضوع بحمدالله یکی از دروس دوره تکمیلی در برخی از رشته‌های الهیات است. دیدگاه این جانب آن است که پس از طرح و پردازش موضوعات نوپدید و با گذر از دوره تمهیدی، جامعه علمی ما نباید گرفتار ایستایی، خودفریبی و موازی‌کاری‌های بیهوده گردد؛ بلکه از این پس باید جهت‌گیری پژوهش در آن موضوع به سمت مسئله‌شناسی و حرکت در مسیر نظریه‌پردازی معطوف

باشد. از این رو از جمله تفاوت‌های این اثر با کتاب تحلیل زبان قرآن، ساختار مسئله‌شناسانه و پردازش محتوایی این مسائل است، تا زمینه پیدایش دیدگاه‌های نو فراهم آید. افزون بر نگاه مسئله‌شناسی، رویکرد آموزشی نیز در تدوین این متن مورد نظر بوده است. ساختار هندسی و محتوای علمی این اثر که حاصل مطالعات پیوسته و تدریس مکرر برای دانش‌پژوهان سطوح عالی حوزه و دانشگاه است، منشأ تفاوت‌های اساسی میان این متن و کتاب تحلیل زبان قرآن است.

بنابراین تلاش شده است در سیری منطقی نخست مفاهیم مربوط به پژوهش از جمله اصطلاحات زبان، زبان دین و زبان قرآن توضیح یابد، سپس مسائل مطرح در زبان دین و نگرش‌های سنتی و دیدگاه‌های جدید غرب بیان شود تا زمینه مناسبی برای ورود به مسائل زبان قرآن و ضرورت طرح آنها فراهم آید. یک فصل از این بخش به دیدگاه‌های سنتی اختصاص یافته، لکن بی‌معنایی زبان دین، کارکردگرایی زبان دینی، نمادگرایی در زبان دینی و واقع‌گرایی انتقادی، فصول چهارگانه‌ای است که به دلیل اهمیت آنها به گزارش و نقد دیدگاه‌های جدید غرب در قلمرو زبان دین اختصاص یافته است. تمایز مبانی و زمینه‌های فکری اسلام و آیین غرب، فصلی است که به‌طور راهبردی نقطه انفصال رویکرد ما در تحلیل زبان قرآن و دیدگاه‌های جدید غرب در زبان دین را رقم می‌زند. پس از این مباحث تمهیدی که نقش کلیدی در چگونگی تبیین زبان قرآن دارد، فصول بعد به صورت تفصیلی مسائل زبان قرآن را بررسی می‌نماید. در این بخش نخست زبان قرآن در مفردات تحقیق می‌شود، آنگاه مسائل متعلق به حوزه جملات قرآن بررسی می‌شود. معنا و معناداری زبان آموزه‌ها و گزاره‌های قرآن، فصلی است که به مفهوم و معیار معناداری و چگونگی معناداری زبان قرآن می‌پردازد و موضع ما را در معناداری زبان قرآن تعیین می‌کند. شیوه‌شناسی زبان قرآن فصل دیگری است که نویسنده در طی آن دیدگاه‌های گوناگون را ارزیابی کرده است، و نظریه ویژگی محور را ارائه می‌نماید. کارکردشناسی زبان قرآن فصل دیگری است که زبان قرآن را از منظر دو نوع کارکرد نظری و عملی بررسی می‌کند. در فصل یازدهم که ادامه و تکمیل فصل قبل است، درباره مبانی و دلایل معرفت‌بخشی (حاکمی بودن از واقعیت) گزاره‌ها و آموزه‌های قرآن بحث می‌شود. فصل دوازدهم «حیرت‌آفرینی یا فیصله‌بخشی زبان قرآن» یکی دیگر از مسائل مطرح در زبان دین را در تطبیق با قرآن کریم بررسی نموده، جهت‌گیری ایضاحی زبان قرآن برای هدایت انسان در پیش و کنش توحیدی را تبیین و

دیدگاه معماانگاری و خاتمه‌ناپذیری منازعات متن دین را نقد می‌کند. زبان چندبُعدی قرآن ناظر به این مسئله نسبتاً قدیمی است که زبان قرآن تنها در بُعد ظاهری و در یک جهت خاص محدود نبوده، بلکه افزون بر آن، دارای اضلاع گونه‌گون و ژرفاهای باطنی نیز هست. آخرین فصل این اثر به ارزیابی یکی از مسائل بسیار مهم و مطرح در دوران جدید یعنی عصری بودن و فرهنگ زمانه اختصاص یافته است. در این فصل نیز نویسنده با تحلیلی معرفت‌شناختی و هستی‌شناختی، قرآن را در عین ناظر دانستن به واقعیت‌های زندگی انسان، برخوردار از هویتی جاویدان می‌شمارد. نظریه‌ای که در اینجا عرضه می‌شود «نزول تاریخی و حضور فراتاریخی قرآن» است.

هدف

اهداف مورد نظر در این پژوهش را می‌توان به اختصار در امور ذیل ملاحظه کرد:

۱. تنقیح روش تفسیر قرآن با ایضاح یکی از اساسی‌ترین مبانی آن؛
۲. مسئله‌شناسی در حوزه علوم قرآن که زمینه را برای نظریه‌پردازی و تولید علم فراهم می‌سازد؛
۳. تجزیه و تحلیل مسائل مختلف متعلق به زبان قرآن با رویکرد ایجابی (پردازش نظریه) و با استناد به مبانی معرفتی استدلالی و هستی‌شناختی توحیدی.

نتایج

نتایج حاصل از این پژوهش را می‌توان امور ذیل دانست:

۱. ارائه اطلاعات اساسی در موضوع زبان دین و زبان قرآن به عموم مخاطبان علاقه‌مند؛
۲. کشف و عرضه دیدگاه‌های بدیل متناسب با مبانی معرفتی قرآن کریم در مسائل زبان قرآن؛
۳. پاسخگویی به مهم‌ترین پرسش‌ها، نقد دیدگاه‌های ناهمخوان با مبانی اعتقادی ناظر به قرآن و زدودن شبهات در موضوع زبان قرآن؛
۴. تأمین متن آموزشی برخوردار از پشتوانه پژوهشی، متناسب با سطوح تحصیلات تکمیلی رشته‌های الهیات دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی حوزه همچون رشته تخصصی «تفسیر» و «کلام».

نوآوری

چند ویژگی ملحوظ نظر نویسنده بوده است که به احتمال از ویژگی های خاص این اثر باشد:

۱. رویکرد مسئله شناسانه به موضوع زبان قرآن که در آثار دیگر به چشم نمی خورد؛
۲. رویکرد ایجابی به مسائل زبان قرآن نه رویکرد دفاعی؛
۳. ارائه نظریه بدیل در مسائل زبان قرآن در مقابل نظریه های رقیب که در مسائل زبان دین مطرح شده است. تبیین معناداری، راهکار توجیهی معرفت بخشی آموزه ها و گزاره های قرآن، تبیین هنجارمندی و فیصله بخشی زبان قرآن، طرح زبان چندبعدی قرآن، نظریه زبان فراعصری قرآن و دیدگاه ویژگی محور در شیوه زبان قرآن از آرای نوی است که حاصل این پژوهش است.

در پایان از مسئولان محترم پژوهشگاه حوزه و دانشگاه به ویژه رئیس محترم پژوهشگاه دانشور فرهیخته جناب حجة الاسلام والمسلمین اعرافی، دام عزه، شورای محترم علمی گروه که مجال این پژوهش را فراهم آوردند و نیز همه دوستانی که در تکمیل این اثر سهمی داشته اند، به ویژه فاضل محترم آقای دکتر اسعدی عضو هیأت علمی گروه، آقای فتحی و آقای حاج ابوالقاسمی، دانشجویان دکتری پژوهشگاه، و برادر محترم آقای محسن یوسفی کارشناس گروه علوم قرآنی سپاسگزاری می نمایم و توفیق و رضای الهی را برای همه عزیزان مسئلت دارم.

الحمد لله ولا قوة الا بالله

محمدباقر سعیدی روشن

خرداد ۱۳۸۸ برابر با جمادی الاولی ۱۴۳۰